

УДК 334.012.63/.64:355(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-6-5>**Кобеля-Звір М.Я.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Львівський торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5627-9408>

Mariana Kobelia-Zvir

Lviv University of Trade and Economics

Вовчак О.Д.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8858-5386>

Olha Vovchak

Ivan Franko National University of Lviv

ГРАНТОВО-КРЕДИТНІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

GRANT AND LOAN TOOLS FOR BUSINESS SUPPORT IN WAR TIME

Анотація. У статті досліджено кредитно-грантові інструменти підтримки бізнесу, особливості участі вітчизняних компаній у кредитно-грантових програмах. Продемонстровано основні причини обмеженого використання малим підприємництвом як кредитів, так і грантів. Зроблено акцент на тому, що в нинішніх умовах набуває розвитку як окремий тип фінансових інструментів змішаний, а саме: кредитно-грантовий. Зазначено, що останнім часом він все частіше використовується кредитними і грантовими фондами, які пропонують підприємцям фінансову підтримку. У статті розглянуто деякі кредитно-грантові програми для бізнесу, що набули актуальності в умовах війни. За умовами Програми «Доступ до фінансування та підтримка стійкості ММСП в Україні», підприємці мають можливість реалізувати інвестиційний проект, отримавши кредитні субсидії та відшкодування до 30% інвестиційних кредитів та кредитів на поповнення обігових коштів, насамперед у переробній промисловості. Особливістю кредитно-грантової програми від АТ «УКРЕКСІМБАНК» та Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), яка діяла з 2018 по 2023 роки, було те, що представники ММСП могли отримати кредит до 3,0 млн євро терміном від 18 місяців на фінансування бізнес-діяльності, а додатковою перевагою для підприємств, які успішно реалізували інвестиційні субпроекти, стала можливість отримати грантові кошти від ЄБРР у сумі до 15% від суми кредиту. У дослідженні продемонстровано можливості кредитно-грантових програм для малих підприємців в умовах війни в Україні. Виявлено переваги використання змішаного типу фінансування порівняно з традиційними інструментами фінансування. Підсумовано, що в умовах війни підприємствам в Україні, окрім залучення грантових та кредитних ресурсів, доцільно скористатися таким ефективним механізмом фінансування змішаного типу, а саме: поєднання кредитно-грантових ресурсів, що гарантуватиме деяку стабільність щодо забезпечення фінансування їх діяльності й убезпечення від викликів і загроз. У випадку відкриття кредитно-грантових програм для українських підприємців останні мають суттєві можливості зміцнювати та розвивати свій бізнес, оптимізувати та модифікувати його.

Ключові слова: гранти, кредити, кредитно-грантові програми, гранти ЄБРР, грантова підтримка, фінансування бізнесу.

Abstract. The article examines credit and grant tools for business support, features of participation of domestic companies in credit and grant programs. The main reasons for the limited use of both loans and grants by small businesses are demonstrated. Emphasis is placed on the fact that in the current conditions it is developing as a separate type of financial instrument – mixed, namely: credit-grant. It is noted that recently it is increasingly used by credit and grant funds that offer entrepreneurs financial support. The article examines some credit and grant programs for business, which became relevant in wartime conditions. Under the terms of the Program "Access to financing and support for the sustainability of MSMEs in Ukraine", entrepreneurs have the opportunity to implement an investment project by receiving credit subsidies and reimbursement of up to 30% of investment loans and loans to replenish working capital, primarily in the processing industry. The peculiarity of the loan-grant program from JSC UKREXIMBANK and the EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT (EBRD), which operated from 2018 to 2023, was that representatives of MSMEs could receive a loan of up to EUR 3.0 million for a period of 18 months to finance business activities, and an additional advantage for enterprises that successfully implemented investment sub-projects was the opportunity to receive grant funds from the EBRD in the amount of up to 15% of the loan amount. The study demonstrates the possibilities of credit and grant programs for small entrepreneurs in the conditions of the war in Ukraine. The advantages of using a mixed type of financing compared to traditional financing instruments have been revealed. It is concluded that in the conditions of war, in addition to attracting grant and credit resources, it is advisable for enterprises in Ukraine to use such an effective mechanism of mixed-type financing, namely: a combination of credit and grant resources, which will guarantee some stability in terms of financing their activities and protection from challenges and threats in the conditions of war. In the case of the opening of credit and grant programs for Ukrainian entrepreneurs, the latter have significant opportunities to strengthen and develop their business, optimize and modify it.

Keywords: grants, loans, credit and grant programs, EBRD grants, grant support, business financing.

Постановка проблеми. Мікро-, малий та середній бізнес (ММСБ) в умовах війни стикається з низкою серйозних складнощів, які можуть впливати на його стійкість, прибутковість та здатність функціонувати. До них варто віднести такі, як:

- зниження економічної активності, спад виробництва та зменшення обсягів ринку;
- невизначеність, нестабільність курсів валют та ризики втрат на ринках;
- знищення інфраструктури, такої як дороги, мости, електростанції та інші об'єкти, що для бізнесу ускладнює процес доставки сировини, вивіз готової продукції та забезпечення ефективної логістики;
- активна еміграція на початку повномасштабної війни та мобілізація, які спровокували відтік робочої сили;
- погіршення психологічного стану працівників, що впливає на зниження продуктивності та ефективності роботи;
- нестабільність та невизначеність в умовах війни, яка призводить до зменшення попиту на товари та послуги, а консерватизм споживачів та компаній підштовхує до зменшення обсягів продажів та до зниження прибутковості діяльності;
- обмеження доступу до ринків та ресурсів, що впливає та ускладнює доступ до необхідних сировини, технологій та інших ресурсів;
- збільшення витрат бізнес-компаній на безпеку, включаючи фізичну безпеку працівників, захист об'єктів та інфраструктури, а також інвестиції в кібербезпеку.

Продовження війни, беззаперечно, супроводжується появою нових викликів, загроз і втрат, що створює надзвичайно складні умови для функціонування бізнесу, і компанії повинні бути готові адаптуватися до нових реалій та шукати альтернативні ресурси для збереження та розвитку свого бізнесу. Велика кількість міжнародних партнерів підтримує українську економіку, надаючи підприємцям альтернативні ресурси для операційних та проектних витрат, серед яких значне місце займають грантові і кредитні інструменти. При цьому такі інструменти сьогодні відіграють важливу роль у забезпеченні функціонування саме малого підприємства, яке не має достатньо власних коштів, тому потребує альтернативних джерел для ведення бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо залучення і використання альтернативних фінансових ресурсів для бізнесу в умовах війни переважно вивчали Ю. Солоненко, П. Панасюк, С. Онешко, С. Башлай, О. Короленко, Т. Лобунець, Г. Гончар, О. Шпанель-Юхта та інші [2–4; 6; 11–13]. О. Шпанель-Юхта у своєму дослідженні дійшов висновку: під час війни в Україні банківський сектор забезпечив незначне зростання обсягів кредитування економіки, всупереч базовим підходам до оцінки ризиків, що рекомендують мінімізувати кредитування в таких умовах [4]. Т. Лобунець, Г. Гончар наголошували: «Важливу роль у розвитку українського бізнесу в умовах війни відіграє підтримка міжнародних організацій через участь представників бізнесу у різних міжнародних програмах та проектах» [13]. С. Онешко, С. Башлай, О. Короленко зробили висновок, що ключовою підтримкою від держави в умовах війни є нова економічна стратегія, в

основу реалізації такої стратегії покладено низку програм, зокрема це: програма мікрогрантів на створення власного бізнесу, програма безповоротних грантів на розвиток переробних підприємств, програма в агро-секторі, програма грантів на висадку нових фруктових і ягідних садів, програма IT та інші програми [11].

Незважаючи на той факт, що вчені приділили достатньо уваги дослідженням окремо і кредитного, і грантового фінансування для бізнесу в умовах війни, поза їх увагою залишилися аспекти грантово-кредитної підтримки для підприємців у нових воєнних реаліях.

Метою статті є дослідження кредитно-грантових інструментів підтримки бізнесу, особливостей участі вітчизняних компаній у кредитно-грантових програмах та визначення можливостей залучення таких інструментів малим підприємством в умовах війни в Україні. Завданням дослідження є виявлення переваг використання змішаного типу фінансування порівняно з традиційними інструментами фінансування.

Виклад основного матеріалу. Фінансове забезпечення розвитку підприємства зазвичай здійснюється через самофінансування та зовнішнє фінансування. Зовнішнє фінансування сьогодні передбачає широкий спектр кредитів, дотацій, інвестицій, благодійних внесків для підтримки проектів у сфері бізнесу, насамперед малого і середнього підприємства. Останнім часом серед зовнішніх джерел вагому роль почали відігравати інструменти грантової підтримки.

Термін «гранти» в перекладі з англ. мови – дар, пожертвування. У сучасній науковій літературі використовується таке визначення: Гранти – це ресурси, які надаються у формі майна, робіт і послуг; коштів у національній чи іноземній валюті з повним або частковим фінансуванням приватними, корпоративними, суспільними, урядовими та міжнародними грантодавцями на безвідкличній та безоплатній основі представникам органів влади та місцевого самоврядування, мікро-, малого та середнього бізнесу, громадського сектору та приватним особам на реалізацію цільових проектів та заходів організаційного розвитку [3].

Як продемонстрував аналіз грантових програм для бізнесу на платформі Центр розвитку «ЧАС ЗМІН» урядові, міжнародні фонди та програми активно пропонують грантове фінансування для мікро-, малого та середнього підприємства у розмірі орієнтовно від 2 000 до 2 000 000 доларів на таку діяльність: створення прототипу продукту, проведення аналізу ринку, участь у міжнародній конференції, виставці/форумі, релокацію виробничих потужностей, закупівлю обладнання, техніки, транспорту, навчання та перепрофілювання працівників, збільшення експортного потенціалу, будівництво тощо. Оскільки гранти – це ресурси, яким притаманне виключно цільове використання, то вони можуть бути використані грантоотримувачем строго на умовах грантодавця на зазначені у грантовій угоді заходи (табл. 1) [15].

Отже, за підсумками 2022–2023 рр. Програма «Робота підтримала 10400 підприємців грантовими ресурсами на загальну суму 5,5 млрд грн [8; 9]. Український ветеранський фонд у 2023 році профінансував підприємців ветеранської спільноти на суму 183 632 470,80 грн [10], а Програма EU4business у 2022 р. розподілила понад 5 млн євро серед 1405 представників мікро-, малого та середнього бізнесу [9].

Таблиця 1 – Характеристика реалізованих основних грантових програм для малого підприємництва в Україні у 2022–2023 рр.

	Кількість грантів	Сума фінансування
Програма «єРобота» (2022-2023 рр.)		
«Власна справа»	9634	2,3 млрд грн
«Новий рівень»	482	2,5 млрд грн
«Свій сад, своя теплиця»	144	631 млн грн
«Ветеранська програма»	132	50 млн грн
Український ветеранський фонд (2023 р.)		
Програма #ВАРТО		183 632 470,80 грн
Програма EU4business (2022 р.)		
	1405	5.01 млн євро

В умовах війни й економічної нестабільності важливості набуває формування оптимальної структури фінансового забезпечення розвитку підприємництва, яке повинно базуватися на виваженому пошуку та поєднанні різних джерел фінансових ресурсів. Тому поряд із грантовим фінансуванням розвиваються кредитні програми та відповідні інструменти їх реалізації.

Кредитні програми для підприємств в Україні можуть бути надані як урядовими органами, так і комерційними банками. Сьогодні вітчизняному бізнесу пропонується скористатися як альтернативними формами фінансування такими типами кредитних програм.

Державні програми підтримки. Уряд України запроваджує різноманітні кредитні програми для підприємств, спрямовані на розвиток економіки, створення нових робочих місць та інші стратегічні цілі. Ці програми можуть включати низку умов, таких як низька ставка, гнучкі терміни погашення тощо.

Програми комерційних банків. Банки в Україні надають кредити для підприємств різних розмірів та секторів. Ці кредити можуть включати короткострокові та довгострокові варіанти, робочі капітали, інвестиційні кредити та інші фінансові інструменти.

Програми фондів гарантування кредитів. Україна може мати фонди гарантування кредитів, які забезпечують гарантії для підприємств, що шукають кредити. Це дозволяє знижувати ризик для банків і сприяти підвищенню доступності фінансування.

Міжнародні програми та проекти. Участь України у міжнародних проектах також включає фінансову підтримку для підприємств через кредитні програми. Це проекти співпраці з міжнародними фінансовими установами та організаціями.

Програми мікрофінансування. Деякі установи, зокрема мікрофінансові організації, надають невеликі кредити для малого бізнесу та індивідуальних підприємців.

Програми розвитку підприємництва. Різні програми розвитку підприємництва від національних та регіональних фондів та програм забезпечують фінансову допомогу через кредитування, навчання та консультування для підприємств [6].

Варто наголосити, що у своєму чистому вигляді і гранти, і кредити – це популярні інструменти підтримки, якими бізнес користується активно в умовах війни.

Утім, для суб'єктів мікро- та малого бізнесу ці ресурси часто є недоступними через низку причин,

зокрема підприємці не мають можливості скористатися кредитами через:

- високі відсоткові ставки за кредитами банків;
- відсутність або недостатність необхідної застави для забезпечення кредитів;
- стислий термін використання кредитних ресурсів, якого часто недостатньо, щоб досягти бажаних показників результативності для вчасного погашення заборгованості за кредитом;
- короткий період для того, аби мати бездоганну кредитну історію, що є однією з обов'язкових умов отримання кредиту;
- те, що не завжди є можливість підприємцям заручитися підтримкою якісних поручителів тощо.

До основних причин не надто активного використання підприємцями грантових ресурсів можна віднести наступні:

- високі вимоги грантодавців до потенційних грантоотримувачів. Ці вимоги можуть стосуватися наявності аудиторських висновків за попередні роки, наявності стратегії розвитку компанії, великих обсягів доходів тощо;
- переважна більшість грантодавців не надає грошову допомогу підприємцям для поповнення оборотних активів. Натомість, як свідчить практика, саме такий вид допомоги найбільш потрібний малим бізнес-компаніям;
- грантодавці чітко регламентують види заходів, на які можна спрямувати грантові ресурси, чим обмежують грантоотримувачів у самостійному виборі шляхів використання грантових ресурсів;
- недостатня довіра українських бізнес-компаній до грантового фінансування.

З огляду на наявні причини обмеженого використання малим підприємництвом як кредитів, так і грантів сьогодні набуває розвитку як окремий тип фінансових інструментів змішаний, а саме: кредитно-грантовий. Останнім часом він все частіше використовується кредитними і грантовими фондами, що пропонують підприємцям значні можливості.

Розглянемо деякі кредитно-грантові програми для бізнесу, які набули актуальності в умовах війни.

Програма «Доступ до фінансування та підтримка стійкості ММСП в Україні» була запроваджена Німецьким товариством міжнародного співробітництва (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) у партнерстві з Німецьким фондом міжнародного співробітництва Спаркас (German Sparkassenstiftung für Internationale Kooperation (DSIK)

спільно з Фондом розвитку підприємництва для здійснення кредитування інвестиційних проектів із додатковою грантовою та консалтинговою підтримкою операційної діяльності бізнесу [7].

За умовами програми, підприємці мають можливість реалізувати інвестиційний проект, отримавши кредитні субсидії та відшкодування до 30% інвестиційних кредитів та кредитів на поповнення обігових коштів, насамперед у переробній промисловості. Вважаємо, що відмінною особливістю програми є її процедура, а саме: схема поєднання кредитних ресурсів і грантового фінансування (рис. 1).

Аналіз умов програми свідчить: грантова підтримка в ній проявляється в тому, що ММСП можуть отримати грант у розмірі до 20%, а максимальна сума гранту становить 20 000 євро. Якщо ж підприємство релокувало свої виробничі потужності у зв'язку з війною, то у нього є підстави отримати до 30% та одержати максимальну суму грантового фінансування 30 000 євро. При цьому сума інвестиційного проекту не може перевищувати 240 000 євро (без ПДВ). Мінімальний строк кредиту за цією програмою становить 1 рік, а процентна ставка – на рівні середньоринкової в Україні [7].

Кредитно-грантова підтримка від АТ «УКРЕКСІМБАНК» та Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) діяла з 2018 по 2023 роки. Відповідно, ці банки уклали кредитну угоду на суму, що еквівалентна 25 млн дол. США, для реалізації Програми кредитування ММСП, що спрямована на підтримку Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі України з ЄС (ПВЗВТ). Програма підтримувалася за рахунок фінансування Європейським Союзом у межах Ініціативи EU4Business [1; 14].

Особливість програми – представники ММСП могли отримати кредит до 3,0 млн євро терміном від 18 місяців на фінансування бізнес-діяльності, а додатковою перевагою для підприємств, які успішно реалізували інвестиційні субпроекти, стала можливість отримати грантові кошти від ЄБРР у сумі до 15% від суми кредиту [1]. Як результат реалізації цієї програми – вітчизняному бізнесу було виділено близько 700 мільйонів гривень інвестиційних коштів із грантовими компонентами [1; 14].

На основі оцінки вимог і критеріїв програм ми виокремили переваги кредитно-грантового фінансування ММСП та основні перепони, що стають на заваді під-

приємців у користуванні цим змішаним інструментом підтримки від позичальників кредитних ресурсів та надавачів грантових.

Основні переваги кредитно-грантового типу фінансування порівняно з іншими, зокрема традиційними, механізмами фінансування:

1. Порівняно з самофінансуванням кредитно-грантовий механізм є значно вигіднішим, адже компанія використовує не власні ресурси, а позичені кошти та надані безповоротно – грантові. До того ж, відсоток за кредитом зазвичай є на рівні ринкових ставок в Україні, а грантова компонента часто дозволяє компенсувати його.

2. Порівняно з інвестиційним типом фінансування кредитно-грантовий механізм є дещо вигіднішим, адже комерційна компанія, реалізуючи інвестиційний проект за підтримки кредитно-грантових ресурсів, має можливість набувати і кредитну, і грантову історію, що в майбутньому може сприяти залученню більш вагомих інвестицій.

3. Порівняно з чисто грантовою та чисто кредитною підтримкою змішаний механізм фінансування переважно пропонується для тих проектів, які не можуть скористатися кредитами та грантами в чистому вигляді через невідповідність високим вимогам програм.

Отже, в умовах війни підприємствам в Україні, окрім залучення грантових та кредитних ресурсів, доцільно скористатися таким ефективним механізмом фінансування змішаного типу, а саме: поєднання кредитно-грантових ресурсів, що гарантуватиме деяку стабільність щодо забезпечення фінансування їх діяльності і убезпечення від викликів і загроз.

Висновки. В умовах війни альтернативні кошти, такі як гранти та кредити, відіграють ключову роль у забезпеченні фінансової стійкості та подоланні труднощів підприємців. Водночас набуває розвитку змішаний механізм підтримки - кредитно-грантовий. Утім, банки та грантові фонди нечасто пропонують представникам ММСП цей інструмент. У випадку відкриття такої програми для українських підприємців останні мають суттєві можливості зміцнювати та розвивати свій бізнес, оптимізувати та модифікувати його. А як результат - виходити на якісно новий рівень прибутковості. Подальші наші розвідки будуть стосуватися наслідків реалізації підтриманих кредитно-грантовими інструментами бізнес-проектів в Україні.

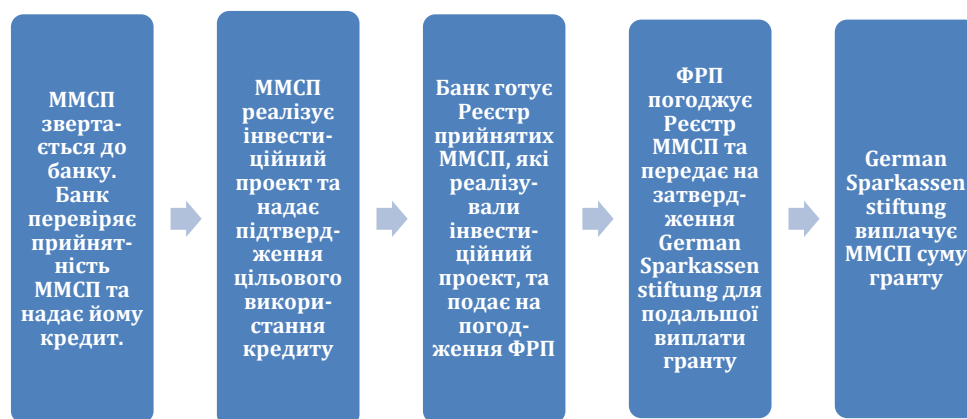

Рисунок 1 – Короткий опис процедури участі в Програмі «Доступ до фінансування та підтримка стійкості ММСП в Україні»

Бібліографічний список:

1. European Bank for Reconstruction and Development. URL: <https://www.ebrd.com/home> (дата звернення: 02.03.2024).
2. Кобеля-Звір М.Я. Гранти Європейського банку реконструкції та розвитку для мікро-, малого та середнього бізнесу України. *Український економічний часопис*. 2023. № 2. С. 31–35. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/259> (дата звернення: 15.03.2024).
3. Кобеля-Звір М.Я. Основні підходи до визначення поняття гранту. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. № 2. С. 16–21. URL: <https://journals.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/57> (дата звернення: 18.03.2024).
4. Шпанель-Юхта О. Особливості банківського кредитування в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2002> (дата звернення: 24.03.2024).
5. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 07.03.2024).
6. Приймак Н.В. Сутнісні характеристики кредиту як основного фінансового інструмента кредитування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 18. Ч. 3. С. 6–10. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/18_3_2018ua/3.pdf (дата звернення: 22.03.2024).
7. Програма «Доступ до фінансування та підтримка стійкості ММСП в Україні». *ФРП (Фонд розвитку підприємництва)*. URL: <https://mmsp.bdf.gov.ua/> (дата звернення: 03.03.2024).
8. Результати урядової програми грантів для малого та середнього бізнесу станом на 20 грудня 2023 року. Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України, опубліковано 20 грудня 2023 року. *Урядовий портал* : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rezultaty-uriadovoi-prohramy-hrantiv-dlia-maloho-ta-serednoho-biznesu-stanom-na-20-hrudnia-2023-roku> (дата звернення: 11.03.2024).
9. EU4business. Country Report. UKRAINE. 2023. 28 p. URL: <https://eu4business.org.ua/uploads/24/01/25/3d9fd1bd0f6caffed704a39b8ffde5e.pdf> (дата звернення: 08.03.2024).
10. Річний звіт Українського ветеранського фонду за 2023 рік. *Український ветеранський фонд*. 24 с. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/zvit-2023.pdf> (дата звернення: 15.03.2024).
11. Онешко С., Башлай С., Короленко О. Особливості збереження та підтримання економічного потенціалу України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1440> (дата звернення: 04.03.2024).
12. Солоненко Ю., Панасюк П. Державна підтримка та стимулювання бізнесу України в умовах війни. *Галицький економічний вісник. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність*. Тернопіль : ТНТУ, 2023. Т. 82. № 3. С. 190–200. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/42546> (дата звернення: 15.03.2024).
13. Лобунець Т., Гончар Г. Особливості інвестування бізнесу в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. № 8(26). С. 155–164. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/2371> (дата звернення: 02.03.2024).
14. Укресімбанк. URL: <https://www.eximb.com/> (дата звернення: 11.03.2024).
15. Гранти 2024. Центр розвитку «ЧАС ЗМІН». URL: <https://chaszmin.com.ua/granty-2024/> (дата звернення: 09.03.2024).
16. EU4BUSINESS – EBRD CREDIT LINE. URL: <https://www.eu4business-ebrdcreditline.com.ua/?lang=uk> (дата звернення: 29.03.2024).

References:

1. European Bank for Reconstruction and Development. Available at: <https://www.ebrd.com/home> (accessed March 02, 2024).
2. Kobelia-Zvir M. Ya. (2023) Hranty Yevropejs'koho banku rekonstruksii ta rozvytku dlia mikro-, maloho ta seredn'oho biznesu Ukrainy [Grants of the European Bank for Reconstruction and Development for micro, small and medium-sized businesses of Ukraine]. *Ukrains'kyj ekonomichnyj chasopys*, no. 2, pp. 31–35. Available at: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/259> (accessed March 15, 2024).
3. Kobelia-Zvir M. Ya. (2023) Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia hrantu [Basic approaches to defining the concept of a grant]. *Kyivs'kyj ekonomichnyj naukovyj zhurnal*, no. 2, pp. 16–21. Available at: <https://journals.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/57> (accessed March 18, 2024).
4. Shpanel'-Yukhta O. (2022) Osoblyvosti bankivs'koho kredytuvannia v umovakh vijny [Peculiarities of bank lending in wartime conditions]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, no. 45. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2002> (accessed March 24, 2024).
5. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (accessed March 7, 2024).
6. Pryjmak N. V. (2018) Sutnisni kharakterystyky kredytu iak osnovnoho finansovoho instrumenta kredytuvannia [Essential characteristics of the loan as the main financial instrument of lending]. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, is. 18, part 3, pp. 6–10. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/18_3_2018ua/3.pdf (accessed March 22, 2024).
7. Prohrama «Dostup do finansuvannia ta pidtrymka stijkosti MMSP v Ukraini» [Program «Access to financing and support of sustainability of MSMEs in Ukraine»] *FRP (Fond rozvytku pidpryyemnytstva)*. Available at: <https://mmsp.bdf.gov.ua/> (accessed March 3, 2024).
8. Rezul'taty uriadovoi prohramy hrantiv dlia maloho ta seredn'oho biznesu stanom na 20 hrudnia 2023 roku. Departament komunikatsij Sekretariatu Kabinetu Ministriv Ukrainy, opublikovano 20 hrudnia 2023 roku [Results of the government grant program for small and medium-sized businesses as of December 20, 2023. Communications Department of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, published on December 20, 2023]. *Uriadovyj portal* : Yedynyj veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/rezultaty-uriadovoi-prohramy-hrantiv-dlia-maloho-ta-serednoho-biznesu-stanom-na-20-hrudnia-2023-roku> (accessed March 11, 2024).
9. EU4business. Country Report. UKRAINE. 2023. 28 p. Available at: <https://eu4business.org.ua/uploads/24/01/25/3d9fd1bd0f6caffed704a39b8ffde5e.pdf> (accessed March 8, 2024).
10. Richnyj zvit Ukrains'koho veterans'koho fondu za 2023 rik [Annual report of the Ukrainian Veterans Fund for 2023]. *Ukrains'kyj veterans'kyj fond*. 24 p. Available at: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/02/zvit-2023.pdf> (accessed March 15, 2024).
11. Oneshko S., Bashlaj S., Korolenko O. (2022) Osoblyvosti zberzhennia ta pidtrymannia ekonomichnoho potentsialu Ukrainy v umovakh vijny [Peculiarities of preserving and maintaining the economic potential of Ukraine in the conditions of war]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, no. 40. Available at: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1440> (accessed March 4, 2024).

12. Solonenko Yu., Panasiuk P. (2023) Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannya biznesu Ukrainy v umovakh vijny [State support and stimulation of Ukrainian business in wartime conditions]. *Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk. Pidpryemnytstvo, torhivlia ta birzhova diial'nist'*. Ternopil' : TNTU. Vol. 82, no. 3, pp. 190–200. Available at: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/42546> (accessed March 15, 2024).
13. Lobunets' T., Honchar H. (2022) Osoblyvosti investuvannya biznesu v umovakh vijny [Peculiarities of business investment in war conditions]. *Naukovi perspektyvy*, no. 8(26), pp. 155–164. Available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/2371> (accessed March 2, 2024).
14. Ukreksimbank [Ukreximbank]. Available at: <https://www.eximb.com/> (accessed March 11, 2024).
15. Hranty 2024. Tsentр rozvytku «ChAS ZMIN» [Grants 2024. «TIME OF CHANGE» development center]. Available at: <https://chaszmin.com.ua/granty-2024/> (accessed March 9, 2024).
16. EU4BUSINESS – EBRD CREDIT LINE. Available at: <https://www.eu4business-ebdcreditline.com.ua/?lang=uk> (accessed March 29, 2024).

Стаття надійшла до редакції 29.03.2024